

บทความวิจัย

การปรับตัวของชาวนาเกลือในพื้นที่สองบุรีศรีมหาสมุทร :
ความท้าทายเพื่อความอยู่รอดของชาวนาเกลือในยุค AI-Robotics

เทพพิสุทธิ์ ประจิตร์* , สุรศักดิ์ สุขมาก,
กรรณิกา ปัญญาวงศ์ และชมพูนุท แยมสรวล
คณะศิลปศาสตร์ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

อีเมล: theppisuthp@life.ac.th, kannikap@life.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาชาวนาเกลือจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดสมุทรสาครให้มีความยั่งยืน ดำรงอยู่ได้ในเศรษฐกิจยุคปัญญาประดิษฐ์ โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะจง จำนวน 17 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่าแนวทางการพัฒนาชาวนาเกลือให้มีความยั่งยืน ตามกลุ่มของชาวนาเกลือ 3 กลุ่ม ดังนี้ 1) กลุ่มที่มีความคิดก้าวหน้า ควรเปิดโอกาสให้ชาวนาเกลือกลุ่มนี้เป็นผู้นำในการร่วมกำหนดนโยบายในการปรับเปลี่ยนจากชาวนาเกลือสู่การเป็น “ผู้ประกอบการนาเกลือ” 2) กลุ่มที่มีความคิดแบบเดิม ๆ คือ ขายผลผลิตเกลือให้กับพ่อค้าคนกลาง ภาครัฐควรกำหนดนโยบายในการประกันราคาเกลือ เพื่อสร้างความมั่นใจในอาชีพทำนาเกลือ เมื่อมีรายได้ที่แน่นอน ชาวนาเกลือก็จะยังคงรักษาที่นาและทำอาชีพนาเกลือต่อไป 3) กลุ่มที่ต้องยอมรับข้อจำกัดทางพื้นที่ กลุ่มนี้มีข้อจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์ คือ พื้นที่นาเกลือตำบลบางโทรัด ควรมีหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชาวนาเกลือกับเรือชนเกลือ ผลการปรับตัวของชาวนาเกลือ พบว่า ชาวนาเกลือมีผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการแปรรูปเกลือมากขึ้น เช่น สบู่ ยาสีฟัน โลชั่น เกลือหอมกันยุง แป้งเกลือจืด เป็นต้น ซึ่งเป็นการสร้างคุณค่าให้เกลือมีมูลค่าเพิ่มขึ้น และชาวนาเกลือบางส่วนสามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่นาเกลือได้ตลอดทั้งปีจากการทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้การทำนาเกลือ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

คำสำคัญ (Keywords) : การปรับตัว, ชาวนาเกลือ, เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์

Received: April 29, 2024, Revised: Jun 26, 2024, Accepted: Jun 27, 2024

* Corresponding author

**ADAPTATION OF SALT FARMERS IN SONG BURI SI MAHASAMUT AREA:
THE SURVIVAL CHALLENGE FACED BY SALT FARMERS IN THE AI-ROBOTIC ERA**

Theppisuth Prajit, Surasak Sookmak,
Kannika Panyavong and Chompoonuch Yamsual
Faculty of Liberal Arts, Learning Institute for Everyone
E-mail: theppisuthp@life.ac.th, kannikap@life.ac.th*

Abstract

The main objective of this research is to study guidelines for the sustainable development of salt farmers in Samut Songkhram and Samut Sakhon provinces. The aim is to enable their survival in the AI-Robotic era economy through the utilization of a qualitative research method, which involved conducting interviews with 17 individuals using a structured interview form. The data gathered was analyzed through content analysis.

The research findings indicate that guidelines for developing sustainable salt farming among three distinct groups of salt farmers are as follows: 1) The progressive-minded group: This group should be provided with opportunities to lead in jointly formulating policies aimed at transitioning from salt farming to becoming "salt field entrepreneurs." 2) The group adhering to traditional practices: For this group, which continues to sell salt products to middlemen, the government should establish a policy ensuring stable salt prices. This measure aims to instill confidence in the salt farming profession. With assured income, salt farmers are more likely to maintain their fields and sustain their careers. 3) The group facing spatial constraints: Geographically confined to the Na Kluea area of Bang Torad Subdistrict, this group requires special attention. A dedicated agency should be established to promote tourism centered around salt farming and the transportation of salt via boats. The allure of visiting the salt fields at Bang Torad is tied to the unique experience of witnessing salt transportation by boat. The adaptation of salt farmers has resulted in an increase in the production of value-added salt products such as soap, toothpaste, lotion, mosquito-repellent aromatic salt, and unscented salt powder. This adds value to the salt and increases its market worth. Additionally, some salt farmers have been able to utilize their salt fields year-round by transforming them into educational sites for learning about salt farming and natural tourist attractions.

Key words : Adaptation, Salt farmers, Artificial Intelligence Technology

* Corresponding author

บทนำ (Introduction)

การทำนาเกลือเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยพึ่งพาสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม อาชีพทำนาเกลือสมุทรแสดงให้เห็นภูมิปัญญา และต้องอาศัยประสบการณ์ การสังเกต การพึ่งพาธรรมชาติ หากสภาพลมฟ้าอากาศแปรปรวน ก็อาจจะส่งผลให้การผลิตเกลือได้ผลผลิตไม่มากพอ หรืออาจไม่สามารถผลิตเกลือสมุทรได้ นอกจากนั้นหากน้ำทะเลที่เป็นสารตั้งต้นของการผลิตเกลือสมุทรนั้นมีการปนเปื้อนของสารมลพิษต่าง ๆ ก็อาจจะส่งผลให้เกิดการปนเปื้อนของสารมลพิษต่าง ๆ ในเกลือที่ผลิตได้ ทำให้คุณภาพของเกลือสมุทรนั้นไม่เหมาะสมต่อการบริโภคของมนุษย์ได้ ประเทศไทยจะมีชายฝั่งทะเลยาวถึง 2,600 กิโลเมตร แต่แหล่งที่เหมาะสมสำหรับการผลิตเกลือทะเลข้างต้นมีจำกัด ทั้งนี้นอกจากจะต้องอาศัยน้ำทะเลในการผลิตแล้วยังต้องอาศัยลักษณะภูมิประเทศ สายลม และแสงแดด เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตด้วย กล่าวคือลักษณะภูมิประเทศต้องเป็นที่ราบ ดินต้องเป็นดินเหนียวที่สามารถอุ้มน้ำได้ดี ป้องกันมิให้น้ำเค็มซึมลงไป และมีให้น้ำจืดซึมมาจากใต้ดิน มีสายลมและแสงแดดช่วยในการตกผลึกเกลือ ซึ่งพื้นที่ที่มีการผลิตเกลือมากประมาณร้อยละ 98 ของผลผลิตทั้งประเทศ อยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัด คือ จังหวัดเพชรบุรี สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม จังหวัดดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นแหล่งที่มีการผลิตเกลือมาช้านาน (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร 2538)

การทำนาเกลือมีต้นทุนส่วนใหญ่เป็นค่าแรงงาน เช่น งานรื้อ งานหาบ ค่าโบนส์ไฟฟ้า ค่าชุดลอกคูดอง ฯลฯ นอกจากค่าแรงงานแล้วก็มีค่าน้ำมันสำหรับสูบน้ำ ค่าซ่อมยุงฉางและเครื่องมือทำกิน เฉลี่ยแล้วมีต้นทุน 1,200 บาทต่อเกวียน ถ้าเกษตรกรมีเงินทุนหมุนเวียนไม่คล่องตัวก็มักจะหนีบยืมจากพ่อค้าคนกลาง เกลือที่ถูกซื้อแล้วจะถูกเก็บเข้ายุงรอขาย ราคาขายเกลือขึ้นอยู่กับฤดูกาล ถ้าปีใดแล้งจัด เกลือมาก ราคาจะตกต่ำเหลือเพียงเกวียนละไม่กี่ร้อยบาท แต่ถ้าปีใดฝนตกชุก เกลือขาดตลาด ก็จะมีราคาสูงกว่าเกวียนละ 2 พันบาท นอกจากนี้เกษตรกรนาเกลือประสบปัญหาไม่มียุงฉางเก็บรักษาเกลือเนื่องจากเป็นเกษตรกรรายย่อยและต้องเช่าที่นา การซื้อขายจึงเป็นไปในลักษณะที่เมื่อตกลงการซื้อขายแล้วผู้รับซื้อก็จะขนเกลือไปเก็บยังยุงฉางของผู้ซื้อ การซื้อขายจะใช้การตกลงราคาซื้อขายล่วงหน้า เมื่อผู้ซื้อให้ราคารับซื้อแล้วก็จะฝากเกลือไว้ยังยุงฉางของขานาเกลือผู้ขาย หากปีใดเกลือขายไม่ได้ ขานาเกลือก็จะประสบปัญหาเกลือเต็มยุง ไม่สามารถระบายออกไปได้

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อาชีพการทำนาเกลือลดลงจากแต่ก่อนมาก พื้นที่ที่เคยเป็นแหล่งผลิตเกลือ ได้เปลี่ยนสภาพการใช้ที่ดินไปสู่การผลิตอื่นๆ ที่ได้ผลตอบแทนสูงกว่า เช่น การเลี้ยงกุ้ง การใช้ที่ดินเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย ฯลฯ รวมทั้งขานาเกลือประสบปัญหาต่างๆ เช่น ความไม่แน่นอนของปริมาณผลผลิตเกิดขึ้นเนื่องจากการผลิตต้องอาศัยธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้ ปัญหาด้านแรงงานที่หายากและค่าแรงสูง ปัญหาการถือครองที่ดิน การที่เกษตรกรถือครองที่ดินในลักษณะการเช่ามีส่วนทำให้ต้นทุนการผลิตสูง และทัศนคติที่ว่าการทำนาเกลือเป็นงานหนักลูกหลานจึงไม่คิดเจริญรอยตามตามบรรพบุรุษประกอบกับที่ดินราคาสูง จึงมีแนวโน้มว่าในอนาคตเมื่อพื้นที่ทำนาเกลือตกทอดถึงลูกหลาน พื้นที่เหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงไปสู่กิจกรรมอื่นๆ จนต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นจากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นเป็นเหตุให้พื้นที่การทำนาเกลือลดลงเรื่อย ๆ โดยเฉพาะจังหวัดสมุทรสาคร ในพื้นที่อำเภอเมืองสมุทรสาครเหลือแหล่งทำนาเกลืออยู่เพียงตำบลบ้านบ่อ ตำบลบางหญ้าแพรก ตำบลนาโคก ตำบลกาหลง ตำบลบางโทรัด ตำบลบางกระเจ้า ตำบลพันท้ายนรสิงห์ และตำบลโคกขาม ส่วนจังหวัดสมุทรสงคราม ในพื้นที่อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม เหลือแหล่งทำนาเกลืออยู่เพียงตำบลบางแก้วและตำบลลาดใหญ่

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การทำนาเกลือกับพัฒนาการสังคมและเศรษฐกิจของหมู่บ้านสาขลาจังหวัดสมุทรปราการ ระหว่าง พ.ศ. 2450-2549 หมู่บ้านสาขลามีพัฒนาการด้านสังคมและเศรษฐกิจมาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จวบจนมีการเลิกทำนาเกลือประมาณ พ.ศ. 2530 โดยได้แบ่งผลสรุปออกเป็นยุคสมัยได้ 3 ยุค ดังนี้ 1) ยุคสังคมและเศรษฐกิจสมัยเริ่มแรก กล่าวคือ ยุคเริ่มแรกสังคมและเศรษฐกิจของหมู่บ้านสาขลาขึ้นอยู่กับการผลิตเกลือและข้าว โดยการทำนาเกลือมีปริมาณการ

ผลิตที่มากกว่า 2) ยุคสมัยของเกลือ เนื่องจากเกลือมีราคาสูง ดังนั้น ชาวบ้านจึงผลิตเกลือให้ได้ปริมาณเพิ่มขึ้นเพียงพอต่อการจำหน่ายเกลือของที่นี่ได้ส่งขายในประเทศและต่างประเทศด้วย สำหรับตลาดต่างประเทศรายใหญ่ที่รับซื้อเกลือคือ ญี่ปุ่น เมื่อการผลิตเกลือมีปริมาณที่มากขึ้นและกลายเป็นเศรษฐกิจหลักที่สำคัญของคนในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีรายได้เพิ่มขึ้น 3) ยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ยุคนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมดั้งเดิมของหมู่บ้าน ในช่วงเวลานี้ชาวบ้านประสบปัญหาหาราคาเกลือตกต่ำ ทำให้ไม่สามารถทนรับภาระที่ขาดทุนต่อไปได้ กอปรกับในช่วงนั้นมีอาชีพอื่นที่สามารถให้ผลตอบแทนที่ดีกว่าเข้ามาแทนที่ คือการทำนา กุ้ง ทำให้ชาวบ้านสาขาเริ่มหันไปขุดบ่อเลี้ยงกุ้ง โดยปัจจัยและแรงผลักดันหลายประการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวขึ้น คือ 3.1 ปัจจัยด้านการตลาด ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ 3.1.1 ตลาดภายในประเทศ ตลาดของเกลือสมุทรเริ่มแคลงเมื่อได้มีการใส่ไอโอดีนลงในเกลือหินทำให้ประชาชนเริ่มหันไปบริโภคเกลือหินเพิ่มมากขึ้น กอปรกับการออกประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม เรื่อง "เกลือบริโภค" กำหนดมาตรฐานของเกลือต้องมีปริมาณโซเดียมคลอไรด์ ไม่น้อยกว่าร้อยละ 96.00 เกลือสมุทรซึ่งมีปริมาณโซเดียมคลอไรด์ประมาณ 80-90 น้อยกว่าที่กำหนดจึงไม่สามารถบรรจุขายได้ตามกฎหมาย 3.1.2 ตลาดภายนอกประเทศ จากการที่เคยส่งเกลือออกขายยังต่างประเทศได้ แต่ในภายหลังโดยเฉพาะญี่ปุ่นลูกค้ารายใหญ่ปฏิเสธซื้อเกลือสมุทรทำให้เกลือสมุทรไม่สามารถส่งออกขายได้ 3.2 ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกายภาพ (1) ปัญหาการกัดเซาะของชายฝั่งทะเลในวันยังมีควมรุนแรงมากยิ่งขึ้น ซึ่งยังผลทำให้พื้นที่ที่เคยมีความเหมาะสมในการทำนาเกลือ ได้รับความเสียหาย (2) การทำนาเกลือต้องใช้พื้นที่มาก

ดังนั้น ครอบครัวชายจึงมีแนวโน้มที่จะใช้พื้นที่เพื่อนำไปประกอบกิจการอื่นๆ ที่มีผลตอบแทนสูงกว่า 3.3 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางด้านสังคม กล่าวคือ สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเมื่อมีการพัฒนาการคมนาคมขนส่งทางบกให้มีความเจริญมากยิ่งขึ้น ทำให้สังคมของหมู่บ้านเปิดที่รับแนวคิดทางวัฒนธรรมและแนวคิดทางเศรษฐกิจจากภายนอกได้อย่างรวดเร็วขึ้นตามไปด้วย ในช่วงเวลานี้ประชาชนเริ่มมีรายได้เพิ่มมากขึ้น (ปิ่นฉัตร สินธุสอาด, 2549) นอกจากนี้ การผลิตและการตลาดเกลือทะเลของสมาชิกสหกรณ์ในจังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งรวบรวมข้อมูลจากสมาชิกสหกรณ์ผู้ผลิตเกลือทะเล 2 แห่งในจังหวัดสมุทรสาคร คือ สหกรณ์กรุงเทพ จำกัด และสหกรณ์การเกษตรนาเกลือสมุทรสาคร จำกัด พิจารณาข้อมูลแล้วพบว่าสมาชิกสหกรณ์ทั้งสองแห่งมีประสบการณ์ในการทำนาเกลือประมาณ 30 ปี มีพื้นที่ทำนาเกลือเฉลี่ยครอบครัวละ 37.22 ไร่ พื้นที่เก็บเกี่ยวเฉลี่ย 4.77 ไร่ สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เฉลี่ย 6.27 ครั้งต่อปี ผลผลิตเฉลี่ยครั้งละ 9.55 เกวียน (เกวียน เท่ากับ 1.5 ตัน) ต่อพื้นที่เก็บเกี่ยว 1 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อพื้นที่เก็บเกี่ยว 1 ไร่ มีค่า 59.20 เกวียน โดยมีค่าต่างกันเล็กน้อยระหว่าง 2 สหกรณ์

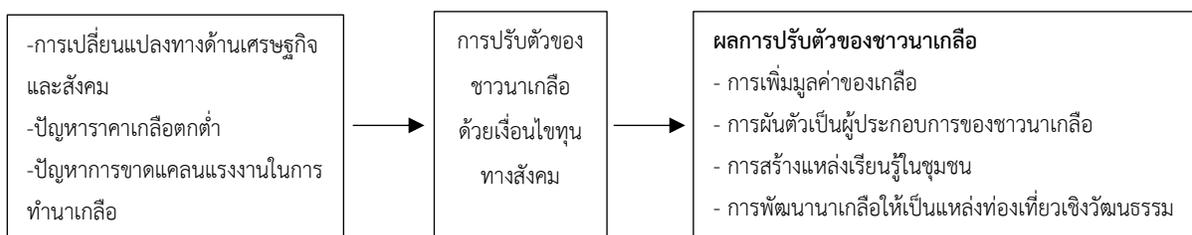
ด้านการตลาด สมาชิกสหกรณ์จะจำหน่ายเกลือให้กับพ่อค้าในท้องที่ที่ซื้อขายกันอยู่เป็นประจำ พ่อค้าในท้องที่จะกระจายเกลือทะเลไปให้โรงงานอุตสาหกรรมที่ใช้เกลือเป็นวัตถุดิบ โรงไม่เกลือ พอค้าส่ง และพอค้าปลิก ในด้านต้นทุนการผลิตและผลตอบแทน แยกศึกษาออกเป็น 2 กรณี คือกรณีแรกเป็นค่าเฉลี่ยของสมาชิก พบว่า สมาชิกสหกรณ์กรุงเทพจะมีต้นทุนการผลิตทั้งหมดเฉลี่ย 6,00.23 บาทต่อไร่ ได้รับกำไรสุทธิเฉลี่ย 4,557.79 บาทต่อไร่ ส่วนสมาชิกสหกรณ์การเกษตรนาเกลือสมุทรสาครมีต้นทุนการผลิตทั้งหมดเฉลี่ย 4,839.34 บาทต่อไร่ ได้รับกำไรสุทธิเฉลี่ย 5,026.93 บาทต่อไร่ ส่วนกรณีที่สองเป็นการจ้างแรงงานในการผลิตทั้งหมด พบว่าสมาชิกสหกรณ์กรุงเทพจะมีต้นทุนการผลิตทั้งหมด 6,937.78 บาทต่อไร่ ได้รับกำไรสุทธิเฉลี่ย 3,625.24 บาทต่อไร่ สมาชิกสหกรณ์การเกษตรนาเกลือสมุทรสาครมีต้นทุนการผลิตทั้งหมด 8,834.00 บาทต่อไร่ ได้รับกำไรสุทธิเฉลี่ย 1,032.27 บาทต่อไร่ จากผลการศึกษา มีข้อเสนอแนะคือ เกษตรกรผู้ผลิตควรให้ความสำคัญในการผลิตเกลือมากขึ้น เพื่อผลผลิตที่มีคุณภาพดีขึ้น และควรใช้เทคนิคการผลิตที่จะทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำ (ธัญลักษณ์ เสือสี, 2549)

อนึ่ง การศึกษาพลวัตการทำนาเกลือตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันของตำบลบ้านบ่อ อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร มีการศึกษา 10 ประเด็น ดังนี้ 1) พื้นที่ทำนา 2) เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำนาเกลือ 3) กระบวนการทำนาเกลือ 4) กรรมสิทธิ์ในที่ดิน 5) ปริมาณที่ดิน 6) แรงงานที่ใช้ในการทำนาเกลือ 7) เงินทุนที่ใช้ในการทำนาเกลือ 8) สภาพภูมิอากาศ 9) ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาเกลือ 10) การจัดจำหน่าย สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการทำนาเกลือ สรุปได้ดังนี้ 1) แรงงานขาดแคลน 2) ราคาเกลือตกต่ำ 3) ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น 4) ความไม่แน่นอนของปริมาณผลผลิต 5) ทักษะคน (วนิชา เดชะบุญ, 2553) นอกจากนี้ ได้มีการศึกษาปัจจัยการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินนาเกลือ จังหวัดสมุทรสงคราม วิเคราะห์ได้ว่าการใช้ที่ดินนาเกลือมีแนวโน้มลดลง โดยมีปัจจัยทางกายภาพ คือ การพัฒนาถนนสายหลักในพื้นที่นาเกลือทำให้พื้นที่นาเกลือลดลงเพราะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่ถนน มีการเปลี่ยนแปลงใช้พื้นที่นาเกลือสำหรับประกอบธุรกิจด้านพาณิชยกรรมและโรงงานอุตสาหกรรม

อีกทั้ง ผลผลิตเกลือขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ ทำให้ผลผลิตไม่คงที่ ส่วนปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม คือ รายได้ไม่แน่นอนและไม่พอเพียงต่อการดำรงชีพ เกษตรกรไม่มีที่นาเป็นของตนเอง ลูกหลานของเกษตรกรไม่สนใจสานต่ออาชีพนี้ (ญาณิศา อัครธัญญา, 2557) รวมทั้งได้มีการศึกษา ทูทางสังคมกับการพัฒนาสินค้าเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนเกลือสมุทรไพรลาดใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า 1) ภัยคุกคามจากการพัฒนาเป็นสาเหตุของการดึงคุณค่าจากเกลือในฐานะของทุนภายในชุมชน มาพัฒนาเป็นสินค้าเชิงวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ภายในชุมชนลาดใหญ่มียุทธศาสตร์วัฒนธรรมอีกหลายสิ่งทีกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนยังไม่ได้นำมาพัฒนา 2) ปัจจัยสาเหตุของทุนทางสังคมที่ก่อให้เกิดความไว้วางใจ บรรทัดฐานการเกื้อกูลระหว่างกันและกัน และเครือข่าย มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาสินค้าเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ศักยภาพของผู้นำ โครงสร้างเชิงสถาบัน และบรรทัดฐานความพอเพียง 3) ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ศักยภาพของผู้นำ โครงสร้างเชิงสถาบัน และบรรทัดฐานความพอเพียง เป็นสาเหตุของการก่อให้เกิดทุนทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่เป็นปฐมนฐานแห่งทุนทางสังคมในการพัฒนาสินค้าเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกลือสมุทรไพรลาดใหญ่ (วัญญู ใจบริสุทธิ์ และจิตสุภา กิติผลดง, 2564)

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนาเกลือ พบว่า มีการศึกษาการทำนาเกลือ การเปลี่ยนแปลง การตลาด ล้วนแต่เป็นการศึกษาเพื่อสะท้อนให้สภาพความเป็นจริงของวิถีนาเกลือและเกษตรกรนาเกลือและแสวงหาแนวทางในการปรับตัวให้อยู่รอดในสังคมปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ การปรับตัวของชาวนาเกลือในพื้นที่สองบุรีศรีมหาสมุทรกับความท้าทายเพื่อความอยู่รอดของชาวนาเกลือในยุค AI-Robotics จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง นำมาสู่การศึกษาวิจัยการปรับตัวของชาวนาเกลือในจังหวัดสมุทรสงครามและสมุทรสาคร โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาชาวนาเกลือจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดสมุทรสาครให้มีความยั่งยืน ดำรงอยู่ได้ในเศรษฐกิจยุค AI-Robotics

กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษาการปรับตัวของชาวนาเกลือในจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดสมุทรสาคร
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาชาวนาเกลือจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดสมุทรสาครให้มีความยั่งยืน ดำรงอยู่ได้

ในเศรษฐกิจยุค AI-Robotics

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

1. วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยกำหนดแนวทางการศึกษาแบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้ (1) การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการค้นคว้าเก็บข้อมูลจากสรรพเอกสารทางวิชาการ ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา (2) การวิจัยภาคสนาม (Field Research) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ควบคู่กับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม จากนั้นจึงนำผลการศึกษาที่ได้แต่ละส่วนมาผนวกกันในขั้นตอนสุดท้าย

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก(In-Depth interview) โดยดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ทั้งนี้ ต้องอยู่ภายใต้เกณฑ์การคัดเลือก คือ ต้องเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่สองบุรีศรีมหาสมุทร ได้แก่ จังหวัดสมุทรสงครามและสมุทรสาคร และต้องประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับเกลือ ซึ่งได้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 คน ดังนี้ 1) กลุ่มชาวนาเกลือ ประกอบด้วย ชาวนาเกลือตำบลลาดใหญ่ ตำบลบางแก้ว อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน 3 คน และชาวนาเกลือตำบลบางโทรัด ตำบลกาหลง ตำบลบางหญ้าแพรก อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 4 คน 2) กลุ่มพ่อค้าคนกลาง ประกอบด้วย พ่อค้าเรือเกลือตำบลบางโทรัด และตำบลกาหลง อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 3 คน และพ่อค้าคนกลางพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน 3 คน 3) กลุ่มเจ้าของนาเกลือ พื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 1 คน 4) กลุ่มช่างซ่อมเรือ พื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 1 คน 5) กลุ่มประชาชนนาเกลือ ประกอบด้วย อาจารย์บุญโปรด เจริญฤทธิ์ โรงเรียนคนทำนาเกลือตำบลบางแก้ว อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม และอาจารย์เลอพงษ์ จันทอง โรงเรียนนาเกลือตำบลโคกขาม อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 2 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือต่าง ๆ ที่สำคัญเพื่อช่วยให้สามารถเก็บข้อมูลได้ครบถ้วน ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

- 1) สมุดบันทึกข้อมูลในการลงภาคสนาม (Field Notebook) ใช้บันทึกชื่อผู้ให้ข้อมูล สถานที่ทำงาน เพศ อายุ ที่อยู่ และเบอร์โทรศัพท์ เพื่อใช้ในการอ้างอิงและนำข้อมูลที่จัดไว้มาวิเคราะห์ต่อไป
- 2) เครื่องบันทึกเสียง (Recorder) ใช้บันทึกเสียงสัมภาษณ์จากการสนทนาระหว่างคณะผู้วิจัยกับผู้ให้สัมภาษณ์ โดยนำมาใช้ร่วมกับสมุดบันทึกเสียง เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ต่อไป
- 3) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก หรือ แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้แนวคำถามสัมภาษณ์แบบปลายเปิด เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถตอบคำถามได้อย่างละเอียดเท่าที่ผู้ให้ข้อมูลต้องการ โดยสัมภาษณ์เพื่อตอบประเด็นที่ต้องการ หาก

ขาดประเด็นใดก็สามารถกระตุ้นคำถามให้ได้ข้อมูลโดยเจาะประเด็นประวัติความเป็นมา และพัฒนาการของการทำนาเกลือสภาพพื้นที่ การตั้งถิ่นฐานของชุมชน การคมนาคม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และขออนุญาตบันทึกเสียง เพื่อสามารถย้อนกลับมาทบทวนเนื้อหาสัมภาษณ์ได้

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองโดยใช้แบบสัมภาษณ์ และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2 ประการคือ ต้องเป็นผู้อยู่ในพื้นที่สองบุรีศรีมหาสมุทร ได้แก่ จังหวัดสมุทรสงครามและสมุทรสาคร และต้องประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับเกลือ โดยเลือกแบบเจาะจง เริ่มต้นที่กลุ่มชาวนาเกลือ จากนั้นใช้เทคนิคหิมะแบบบอกต่อ (snowball sampling) ในการระบุผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนถัดไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) จากการถอดเทปที่ได้จากการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) และการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคลอย่างละเอียดชนิดคำต่อคำ ประโยคต่อประโยค และจัดพิมพ์จำแนกเป็นรายบุคคลสังเคราะห์จากคำตอบโดยการพิจารณาจากความถี่ของคำตอบแต่ละบุคคล หากคำตอบใดมีคำตอบเหมือนกันมากที่สุด ถือว่าเป็นคำตอบที่สำคัญที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูลได้ดำเนินการโดยวิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมด และทำการจัดกลุ่มตามประเภทคำตอบที่มีความคล้ายคลึงกัน และจัดอันดับประเภทคำตอบที่มีผู้ตอบคล้ายกันมากที่สุดไปจนถึงน้อยที่สุด แล้วนำข้อมูลทุกด้านมาร้อยเรียงบูรณาการเป็นผลการวิจัย เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่ถูกต้องสมบูรณ์ทุกด้านและครอบคลุมทุกวัตถุประสงค์การวิจัย

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล (Research Conclusions and Discussion)

การวิจัยการปรับตัวของชาวนาเกลือในพื้นที่สองบุรีศรีมหาสมุทรกับความท้าทายเพื่อความอยู่รอดของชาวนาเกลือในยุค AI-Robotics โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวของชาวนาเกลือและศึกษาแนวทางการพัฒนาชาวนาเกลือจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดสมุทรสาครให้มีความยั่งยืน ดำรงอยู่ได้ในเศรษฐกิจยุค AI-Robotics ซึ่งจากการเก็บรวบรวมข้อมูลสามารถนำเสนอผลการวิจัยดังนี้

1. การปรับตัวของชาวนาเกลือในจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดสมุทรสาคร

ชาวนาเกลือมีการปรับตัวภายใต้เงื่อนไขทุน 4 ประเภท ได้แก่ ทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนทางสังคม (Social Capital) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) และทุนการเงิน (Financial Capital) โดยชาวนาเกลือสามารถขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างกระบวนการปรับตัวอันนำไปสู่การดำรงชีวิตได้ภายใต้ทุนที่มีอยู่ ซึ่งจะมีผลต่อโอกาสในการเลือกวิถีการดำรงชีวิตต่อไป

กลุ่มชาวนาเกลือที่มีความยืดหยุ่นในการปรับตัว ด้วยสถานการณ์ราคาเกลือมีความไม่แน่นอน ชาวนาได้ปรับตัวมาเป็น “ผู้ประกอบการชาวนา” ซึ่งไม่ได้อยู่ในลักษณะที่เป็นเพียงผู้ผลิตเพียงอย่างเดียว แต่ชาวนาเกลือได้ปรับตัวไปตามบริบทของเศรษฐกิจจากผลกระทบของกระแสทุนนิยม มาเป็น “ผู้ประกอบการชาวนาเกลือ” โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อเพิ่มศักยภาพของตนเอง ซึ่งเมื่อเป็นการสร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน หาประโยชน์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยในการพัฒนา

ผลิตภัณฑ์ หรือแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเกลือเพื่อเพิ่มมูลค่า การสร้างช่องทางการตลาดที่หลากหลาย จากการศึกษาพบว่ากลุ่มชาวนาเกลือพยายามช่วยเหลือตนเองโดยการสร้างช่องทางการตลาดที่สร้างกำไร ซึ่งมี 2 ลักษณะ ดังนี้ 1) การขายปลีกในพื้นที่โดยทางกลุ่มจะขายปลีกให้แก่คนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง โดยมีทั้งที่ส่งให้และลูกค้ามารับซื้อถึงที่ 2) การขายปลีกนอกพื้นที่เป็นการทำการตลาดเชิงรุกเพื่อขยายฐานลูกค้าใหม่ๆ โดยนำสินค้าไปขายในพื้นที่การจัดแสดงสินค้าตามงานต่างๆ ที่ทางหน่วยงานภาครัฐและเอกชนจัดขึ้น

ชาวนาเกลือ เรียนรู้ว่าปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ได้เกลือที่มีคุณภาพเป็นสิ่งสำคัญเพราะมีผลต่อราคาของผลผลิตเกลือ การที่จะทำให้ได้เกลือที่มีคุณภาพได้ราคาที่สูงขึ้นจำเป็นต้องให้ความสำคัญในการกระบวนการผลิตทั้งหมด ซึ่งได้แก่ การเตรียมดิน ถอนหญ้า กำจัดสิ่งสกปรก ปรับดิน และกลิ้งนํ้าให้แน่นเรียบ จากนั้นก็เปิดน้ำกักเก็บในนาจนมีความเค็มระดับที่เหมาะสม ชาวนาเกลือได้สั่งสมองค์ความรู้ และได้ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในกลุ่มหรือชุมชนของตนเอง นอกจากนี้ยังพบความไว้วางใจระหว่างชาวนาเกลือและแรงงานรับจ้างเป็นสิ่งสำคัญ ส่วนปัญหาหนึ่งของชาวนาเกลือคือ การขาดแคลนแรงงาน แม้ว่าในปัจจุบันการใช้แรงงานในการทำนาเกลือจะเป็นการจ้างแรงงานแต่ผู้ว่าจ้างซึ่งเป็นเจ้าของนาและผู้รับจ้างยังคงมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่ไม่ทอดทิ้งกันเพราะการทำนาเกลือไม่ได้ทำตลอดทั้งปี ดังนั้น แรงงานรับจ้างก็ต้องมีอาชีพอื่นเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมเพื่อให้มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิตตลอดทั้งปี ดังนั้น เมื่อถึงฤดูทำนาเกลือ ผู้ที่เป็นแรงงานรับจ้างก็ต้องมาช่วย (รับจ้าง) ชาวนาเกลือทำนาจนได้ผลผลิตและเสร็จสิ้นฤดูการทำนาเกลือในปีนั้นๆ เป็นเช่นนี้เรื่อยมาตลอดจนปัจจุบัน

การปรับตัวของชาวนาเกลืออยู่ภายใต้เงื่อนไขการมีอยู่ของ “ทุนธรรมชาติ” ซึ่งมีสภาพพื้นที่ ดินและน้ำที่เหมาะสมกับการทำนาเกลือ ซึ่งยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ธรรมชาติของชุมชนชาวนาเกลือในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดสมุทรสาครจึงเป็นทั้งแหล่งอาหารและแหล่งสร้างรายได้ โดยก่อนที่จะนำน้ำทะเลเข้ามาในนาจะต้องผ่านนาวังหรือวังซึ่งเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติได้แก่ กุ้ง ปู ปลา ซึ่งชาวนาเกลือมักจะนำพันธุ์สัตว์น้ำดังกล่าวมาปล่อย (เลี้ยง) เพื่อเพิ่มปริมาณ ซึ่งมีจำนวนมากสามารถนำมาขายได้เป็นรายได้อีกทางหนึ่งนอกจากผลผลิตจากเกลือ นอกจากนี้ชาวนาเกลือบางรายสามารถพัฒนาพื้นที่นาเกลือของตนเองเป็นแหล่งท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ ซึ่งเป็นการสร้างความยั่งยืนโดยอาศัยทุนธรรมชาตินั่นเอง

ชาวนาเกลือที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเองซึ่งต้องเช่าที่นาในการทำนาเกลือนั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก เนื่องจากต้นทุนในการทำนาเกลือในปัจจุบันนั้นสูงกว่าแต่ก่อนมาก เช่น ค่าน้ำมัน ค่าแรงงานรับจ้าง ซึ่งหากไม่มีทุนการเงินของตนเอง ก็ต้องไปกู้ยืมจากนายทุนหรือแหล่งทุนอื่น ซึ่งต้องรับภาระดอกเบี้ยเงินกู้ การเป็นสมาชิกสหกรณ์ก็ไม่ได้ช่วยในเรื่องเงินทุน ดังนั้นชาวนาเกลือจึงต้องขายผลผลิตเกลือให้ได้มากที่สุดเพื่อจะได้มีเงินทุนในการทำนาเกลือในรอบต่อไป ชาวนาเกลือบางรายก็นำเกลือมาจำหน่ายสู่ผู้บริโภคโดยตรงเพื่อให้ได้ราคาที่สูงกว่าการขายให้พ่อค้าคนกลาง

2. แนวทางการพัฒนาชาวนาเกลือจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดสมุทรสาครให้มีความยั่งยืน ดำรงอยู่ได้ในเศรษฐกิจยุค AI-Robotics

ชาวนาเกลือแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ 1) ชาวนาเกลือที่เป็นเจ้าของที่นาและยังคงทำนาเกลือด้วยตัวเองหรือคนในครอบครัว ซึ่งมีจำนวนน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่นามักจะเปิดเป็นศูนย์เรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยว หรือเป็นผู้นำกลุ่มอาชีพหรือกลุ่มวิสาหกิจแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเกลือ 2) ชาวนาเกลือที่เป็นเจ้าของที่แต่ไม่ได้ทำนาเกลือด้วยตัวเอง โดยมีทั้งจ้างคนอื่นทำนาเกลือ โดยแบ่งผลผลิตตามตกลง และให้คนอื่นเช่าที่นาเพื่อทำนาเกลือ ซึ่งมีเพียงไม่กี่รายเช่นเดียวกับกลุ่มแรก และ 3) ชาวนาเกลือที่เป็นผู้เช่าที่ดินนาเกลือเพื่อทำนาเกลือ กลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มใหญ่ของเกษตรกรนาเกลือของทั้งสองจังหวัด เมื่อ

เกิดปัญหาาราคาเกลือตกต่ำชาวนาเกลือกลุ่มนี้มักจะได้รับผลกระทบมากที่สุด เพราะต้นทุนในการผลิตสูง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำเสนอแนวทางการพัฒนาชาวนาเกลือให้มีความยั่งยืน ดำรงอยู่ได้ในเศรษฐกิจยุค AI-Robotics ตามกลุ่มของชาวนาเกลือ 3 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มที่มีความคิดก้าวหน้า ยืดหยุ่นและยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ เมื่อเกิดวิกฤตก็สามารถพลิกสถานการณ์ให้เป็นโอกาสได้ ควรมีพื้นที่หรือเปิดโอกาสให้ชาวนาเกลือกลุ่มนี้ได้แสดงศักยภาพ และเป็นผู้ดำเนินการร่วมกำหนดนโยบายหรือแนวทางในการปรับเปลี่ยนจากการที่ชาวนาเกลือเป็นเพียงเกษตรกรชาวนาเกลือ สู่อุปกรณ์ "ผู้ประกอบการชาวนาเกลือ" ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของชาวนาเกลือโดยใช้ทุนมนุษย์

2. กลุ่มที่มีความคิดในแบบเดิม ๆ คือ ทำนาเกลือและขายผลผลิตเกลือให้กับพ่อค้าคนกลาง เพราะการทำแบบนี้ไม่ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ เมื่อเรือเกลือเสร็จก็จะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อไม่ต้องเสียเวลาไปกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์ อาจจะมีบางกลุ่มที่นำเกลือมาบรรจุถุงแล้ววางขายที่หน้าบ้านหรือริมถนนที่เป็นเส้นทางสัญจรหรือแหล่งท่องเที่ยว ภาครัฐควรมีบทบาทในการกำหนดนโยบายหรือมาตรการในการประกันราคาเกลือสมุทร เพื่อสร้างความมั่นใจในการประกอบอาชีพทำนาเกลือ เมื่อมีรายได้ที่แน่นอน ชาวนาเกลือก็จะยังคงรักษาที่นาและทำอาชีพนาเกลือต่อไป

3. กลุ่มที่ต้องก้มหน้ายอมรับชะตากรรมด้วยข้อจำกัดทางพื้นที่ ชาวนาเกลือกลุ่มนี้อยากจะพัฒนาตนเองและชุมชนนาเกลือให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป มีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยน แปรรูปผลิตภัณฑ์ เข้ารับการอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้และพัฒนาทักษะ แต่เมื่อนำความรู้ที่ได้มาใช้ในชุมชน ก็พบว่าไม่ใช่ทางออก เพราะพื้นที่ที่ชาวนาเกลือกลุ่มนี้อาศัยอยู่นั้นการคมนาคมไม่สะดวก เมื่อแปรรูปผลิตภัณฑ์แล้วไม่มีตลาดรองรับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ดูแลไม่ทั่วถึง ต้องยอมรับวิถีชาวนาเกลือแบบดั้งเดิม การขายเกลือก็ได้รับราคาต่ำกว่าที่อื่นเพราะเป็นการขายเกลือให้กับพ่อค้าคนกลางที่ใช้เรือในการขนส่ง (ซึ่งพ่อค้าเรือเกลือเองก็มีต้นทุนที่สูงในการมารับซื้อเกลือจากชาวนา) ไม่สามารถขายเกลือให้พ่อค้าที่ใช้รถบรรทุกขนส่งเหมือนชาวนาเกลือที่อยู่ติดถนน พื้นที่ดังกล่าวนี้ก็คือ ตำบลบางโหนด อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร เป็นพื้นที่เดียวที่ยังมีอาชีพเรือเกลือหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน เพราะพื้นที่นาเกลือตำบลบางโหนด นั้น ต้องใช้เรือในการขนส่งเกลือเท่านั้น รถยนต์ไม่สามารถเข้าถึงได้ ควรมีหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชาวนาเกลือกับเรือขนเกลือ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวเพราะเสน่ห์ของการมาเที่ยวนาเกลือที่บางโหนด ต้องอาศัยจังหวะน้ำขึ้นน้ำลง เพื่อจะได้ชมการขนเกลือทางเรือ ซึ่งเป็นนาเกลือแห่งเดียว ที่ไม่สามารถขนเกลือได้โดยรถยนต์

โดยชาวนาเกลือทั้ง 3 กลุ่มสามารถเข้าถึงทุนทรัพยากรธรรมชาติได้ดี แต่ชาวนาเกลือต้องการเข้าถึงทุนด้านกายภาพ เพราะทรัพยากรด้านกายภาพ ที่มีอยู่นั้นยังไม่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตเช่น ระบบคมนาคม ขนส่งสินค้า ส่วนการเข้าถึงทุนด้านการเงินยังไม่ทั่วถึง เช่น การอุดหนุนปัจจัยการผลิตไม่ทั่วถึง และการเข้าถึงสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

การวิจัยการปรับตัวของชาวนาเกลือในพื้นที่สองบุรีศรีมหาสมุทรกับความท้าทายเพื่อความอยู่รอดของชาวนาเกลือในยุค AI-Robotics โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาชาวนาเกลือจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดสมุทรสาครให้มีความยั่งยืน ดำรงอยู่ได้ในเศรษฐกิจยุค AI-Robotics ซึ่งจากผลการวิจัยสามารถสรุปผลได้ ดังนี้

1. ชาวนาเกลือของทั้งสองจังหวัดมีการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

โดยใช้ประโยชน์จากทุนที่มีทั้งทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนทางสังคม ด้วยการรวมตัวเป็นกลุ่มการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเกลือ รวมตัวกันเป็นกลุ่มวิสาหกิจ การใช้ความเข้มแข็งของผู้นำที่สามารถต่อรองราคาเกลือกับพ่อค้าคนกลางได้ การเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสหกรณ์เกลือเพื่อให้สหกรณ์รับซื้อเกลือของชาวบ้าน

2. ชาวนาเกลือได้ปรับตัวไปพร้อม ๆ กับเป้าหมายและวิธีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ไม่ใช่การกลับไปสู่เศรษฐกิจแบบยังชีพเหมือนในอดีต แบบเดิมดังเช่นโครงสร้างสังคมชาวบ้านภายใต้แนวคิด เศรษฐธรรมหรือแนวคิดเศรษฐศาสตร์เชิงศีลธรรม (Scott, 1976 อ้างถึงใน นิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ, 2565) ที่อธิบายพฤติกรรมของชาวบ้านในอดีตที่ดำรงอยู่ภายใต้สภาวะความเสี่ยงของสังคมเกษตรกรรมที่ทำการผลิตเพื่อการยังชีพ ซึ่งมักมีความกังวลพื้นฐานว่า ทำอย่างไรจึงจะประกันความอยู่รอดของตนและครอบครัวไว้ได้ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตชาวนาเกลือสู่การเป็นผู้ประกอบการชาวนาเกลือเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ และเป็นกลุ่มที่อยู่ร่วมกับสังคมสมัยใหม่ และเป็นฐานรากในการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมชุมชนในอนาคตได้ โดยการนำผลผลิตจากเกลือมาพัฒนาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มมูลค่า เช่น ดอกเกลือ แป้งเกลือจืด การแปรรูปเกลือเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพและความงาม เป็นต้น

3. การที่ชาวนาเกลือบางกลุ่มเลิกทำนาเกลือเพราะมองว่าไม่คุ้มค่า แล้วขายที่ดินให้นายทุนเพื่อใช้ที่ดินในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย หรือสร้างโรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งแนวโน้มของการทำการเกษตรที่เริ่มลดความสำคัญลง เป็นตัวเร่งให้ชาวนาเกลือขายที่นาหรือเกิดกระบวนการเลิกเป็นชาวนาเกลือในที่สุด (Desensitization) (Rigg, 2005 อ้างถึงใน นิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ, 2565) จากการศึกษาพบว่า ชาวนาเกลือไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เป็นเส้นตรงที่เหมารวมได้ว่า ชาวนาเกลือกำลังจะเลิกเป็นชาวนา (Desensitization) ในทางตรงกันข้ามพบว่าชาวนาเกลือได้พยายามปรับตัวเพื่อให้สามารถดำเนินการผลิตต่อไปได้ภายใต้พลวัตการผลิตและตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป โดยได้ผันตัวไปเป็นผู้ประกอบการ โดยมีการสร้างตราสินค้า (Brand) ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และพยายามปรับตัวในการเรียนรู้ ค้นหาวិธีการต่าง ๆ เพื่อหากำไรจากผลผลิต และเพิ่มมูลค่าในทางเศรษฐกิจ

ข้อค้นพบจากการวิจัย

แม้ว่าชาวนาเกลือจะพยายามปรับตัวทุกวิถีทาง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าไปสนับสนุนส่งเสริมการเพิ่มมูลค่าผลผลิตเกลือ แต่สิ่งที่ชาวนาเกลือต้องการราคาเกลือที่คุ้มทุนในการทำนาเกลือแต่ละรอบคือ 1,500 บาท ต่อ 1 ตัน นั่นคือสิ่งสำคัญที่ชาวนาเกลือบอกเล่าเพื่อสะท้อนความเป็นจริงที่จะทำให้ชาวนาเกลือยังคงทำอาชีพนาเกลือต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1. หน่วยงานภาครัฐสามารถนำผลการวิจัยที่ได้ไปเป็นข้อมูลกำหนดแนวทางในการพัฒนาส่งเสริมและสนับสนุนให้มีชาวนาเกลือรุ่นใหม่ โดยเจาะจงไปที่เยาวชนที่ออกจากระบบการศึกษาภาคปกติ โดยอาจบูรณาการกับโรงเรียนชาวนาเกลือในการออกแบบหลักสูตรชาวนาเกลือรุ่นใหม่กับกรมส่งเสริมการเรียนรู้ (สกร.) หรือหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นทางเลือกให้กับทายาทชาวนาเกลือที่สนใจและพร้อมจะสืบทอดอาชีพชาวนาเกลือจากพ่อแม่

2. หน่วยงานภาครัฐควรมีบทบาทในการพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และทักษะในการจัดการเชิงธุรกิจให้กับชาว นานาเกลือ ซึ่งชาวานาเกลือจำเป็นต้องเรียนรู้และพัฒนาทักษะเพื่อแสวงหาและสร้างช่องทางการตลาด ซึ่งเทคโนโลยีดิจิทัลนั้นกลายเป็น ส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันจะช่วยให้ชาวานาเกลือมีความคล่องตัวและยืดหยุ่นมากขึ้นเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนในอนาคต

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรสนับสนุนส่งเสริมเศรษฐกิจตามศักยภาพของชาวานาเกลือ ตั้งแต่การผลิตเพื่อจำหน่าย ตลอดจนส่งเสริมการรวมกลุ่ม เพื่อผลิตเกลือ เพื่อสร้างรายได้ และสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเกลือในท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน รวมทั้งเสริมสร้าง ทักษะในการประกอบอาชีพทำนาเกลือให้กับชาวานาเกลือ

2. ควรสนับสนุนส่งเสริมให้นาเกลือที่มีการขนส่งเกลือได้เฉพาะทางเรือเป็นแหล่งท่องเที่ยว

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาความเป็นไปได้ของ “ชาวานาเกลือรุ่นใหม่” ที่จะเข้ามาสานต่ออาชีพการทำนาเกลือ เพื่อหาแนวทางในการ ผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการทำนาเกลือ

2. ควรมีการศึกษารูปแบบการจัดการนาเกลือเพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่ที่ต้องอาศัยเรือขนเกลือ เนื่องจากมีพื้นที่นาเกลือบาง แห่งรถยนต์ไม่สามารถเข้าถึงได้ ชาวานาเกลือจึงต้องขายเกลือให้กับพ่อค้าคนกลางที่มีเรือขนเกลือซึ่งต้องขายในราคาต่ำกว่าในพื้นที่ที่มี รถยนต์เข้าถึง

3. ควรมีการศึกษาความสัมพันธ์ของชาวานาเกลือและอาชีพอื่นที่เกี่ยวข้อง เมื่อชาวานาเกลือลดลง จะส่งผลต่อผู้ที่ประกอบ อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการทำนาเกลืออย่างไร เช่น พ่อค้าเรือเกลือ อยู่ต่อเรือ (คานเรือ) แรงงานรับจ้าง เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง (Reference)

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2538). สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร 2538 : 7.
- ญาณิศยา อัครธัญญา. (2557). ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินนาเกลือ จังหวัดสมุทรสงคราม. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธัญลักษณ์ เสือสี. (2549). การผลิตและการตลาดเกลือทะเลของสมาชิกสหกรณ์. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ. (2565). การปรับตัวของชาวานาไทยช่วงวิกฤตโควิด-19 ภายใต้พลวัตการผลิตและตลาดข้าวของชุมชน บ้านเขากลาง จังหวัดพัทลุง. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*. 18 (2), 1-26.
- ปิ่นฉัตร สิ้นธุระอาด. (2549). การทำนาเกลือกับพัฒนาการสังคมและเศรษฐกิจของหมู่บ้านสาขลาจังหวัดสมุทรปราการ ระหว่าง พ.ศ. 2450-2549. *วารสารวิจัย มสค.* 2 (1), 13-22.
- วัทธัญญ์ ใจบริสุทธิ์, จิตสุภา กิตติผดุง. (2564). ทูทางสังคมกับการพัฒนาสินค้าเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนเกลือ สมุนไพรลาดใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.* 9(7), 2949-2962.
- วนิชา เตะขุบุญ. (2553). *พลวัตนาเกลือ ตำบลบ้านบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัย ศิลปากร.